

Hac İbadeti ve Tevhit İnancının Yansımaları

Doç. Dr. Fikret Karaman
Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı

Hac ibadeti; müminlerin inanç kökleriyle olan bağlantısını derinleştiren ve tazeleyen bir ibadettir. Zira haccın temeli; belirli zaman dilimi ve kutsal mekan telâkkisi üzerine inşa edilmiştir. Bu durumda hac bir bakıma, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in ve ashabının İslâm'ı tebliğ ettiği döneme, oradan da Hz. İbrahim (a.s.)'in bölgeye yerleştirdiği tevhit inancına doğru manevî bir yolculuk yapmaktır. Diğer bir ifade ile vahyin nazil olduğu coğrafyayı ibretle müşahede etmek, o devirde yaşanan mana ve hatıra dolu olayları nostaljik bir atmosferde düşünüp değerlendirmektir. Çünkü yeryüzünde tevhit inancı üzerine kurulmuş, insanlar için bereket ve hidayet kaynağı olan ilk mabet Kâbe'dir. Bu Kâbe; Allah'ın emriyle Hz. İbrahim tarafından yapılmış ve orada, Allah'a hiçbir şeyin ortak edilmemesi istenmiştir. Daha sonra yine Hz. İbrahim ve İsmail'in elleriyle temelleri yükseltilmiş, insanlar için güven ve huzur dolu bir toplanma yeri olmuştur. Dolayısıyla Kâbe ve çevresinin; tavaf edenler, ibadet yapanlar, rüku ve secde edenler için temiz tutulması istenmiştir. Böylece hac ibadetinin yapılacağı yerler; Allah'a ortak koşma anlamına gelebilecek şekil ve aşırılıklardan arındırılarak yalnız Allah'a kulluk edilebilecek bir ortama dönüştürülmüştür.

Hac ibadetiyle ilgili işlerin büyük bir bölümünün; Hz. İbrahim (a.s.)'in Kâbe'yi inşa etmesi başta olmak üzere bir çok alanda hayatı, davranışı ve getirdiği tevhit inancıyla ilişkilendirildiğini görüyoruz. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de; Hz. İbrahim (a.s.)'in istidlâl (akıl yürütme) yoluyla tevhit inancına ulaştığı bildirilmektedir. Çünkü tabiat varlıklarının her birinin yaratılışındaki hikmet, estetik ve sanat güzellikleri ibretlerle dolu olup bizi; O'nun birliği, büyüklüğü ve kudreti karşısında düşünmeye davet etmektedir. Bu cümleden olarak Hz. İbrahim (a.s.); sırasıyla, yıldız, ay ve güneşin yüksekliğine, parlaklığına bakarak onların ilâh olma ihtimali üzerinde durmuş ancak kısa bir süre sonra bunların batıp kaybolmaları üzerine fani olan hiçbir şeyin tanrı olamayacağını anlamış ve bunları tasdik etmekten kaçınmıştır. Daha sonra gönlünü yeri ve gökleri yaratan Allah'a çevirerek Yüce Allah'ın tek olduğuna kesin olarak inanmış ve O'na şirk anlamına gelebilecek bütün davranışlardan uzak durduğunu vurgulamıştır. İnsanları düşünmeye teşvik için Allah'ın sonsuz kudret sahibi olduğuna ve kainatı yoktan var ettiğine dikkat çekmiştir. Özellikle ahiret gününde herkesin O'nun huzuruna götürüleceğini haber vermiştir. Dolayısıyla yerde ve gökte yapacaklarına hiç kimsenin engel olamayacağını ve O'ndan başka bir koruyucunun da bulunmadığını söylemiştir. Bu ilâhî iradeye tabi ve teslim olmayı başaran Hz. İbrahim (a.s.); tevhit inancına yönelik davranışı sayesinde Allah tarafından şöyle övülmüştür: "İbrahim, gerçekten Hakk'a yönelen, Allah'a itaat eden bir önder idi; Allah'a ortak koşanlardan değildi. Allah'ın nimetlerine şükrediciydi. Çünkü Allah, onu seçmiş ve doğru yola iletmişti. Ona dünyada güzellik verdik. Muhakkak ki o, ahirette de salihlerdendir." (Nahl, 121-123) Bu nedenle Kur'an bilimcileri Hz. İbrahim (a.s.)'i tevhit inancı bakımından yaşayan üç büyük dinin öncüsü ve onları tebliğ eden peygamberlerin atası olarak kabul etmişlerdir.

Hac; sözlükte kastetmek, bir yere gitmeye veya bir işi yapmaya yönelmek demektir. Dinde ise; özel zamanda, Kâbe'yi ziyaret etmek, onun çevresinde birtakım eylem ve uygulamaları yerine getirmektir. Bir bakıma hac; ihrama girildiği andan itibaren getirilen telbiye, yapılan tavaf, sa'y, vakfe, ibadet ve dualarla birçok alanda tevhit inancını sosyal hayatımıza yansıtmaktadır. Çünkü haccın hikmet ve amacı da; ruhu dünya tutkularından temizleyip Allah'a yönelmesini sağlamaktır. Şimdi yeri gelmişken fert ve sosyal hayatımıza yansıyan bu değerleri haccın sembolleri ve eylemleri bağlamında açmaya çalışalım:

1- Telbiye; tevhit inancının özüdür. Hac ibadetine hazırlanan her mümin, ihramını giyinip niyet ederken onunla işe başlamaktadır. Bu durumda “Tevhit inancı” hacı adayları için âdeti ortak bir paroladır. Bu söz ve ikrar hac mevsiminde müminler arasında sürekli yankılanır, durur. Hz. İbrahim tarafından seslendirilen ve Hz. Muhammed (s.a.s.) ile yenilenen bu çağrı bize kayıtsız ve şartsız Allah’a teslimiyeti ve itaat etmeyi hatırlatmaktadır: “Buyur Allahım buyur! Emrindeyim buyur! Buyur Allahım! Senin hiçbir ortağın yoktur. Buyur Allahım! Şüphesiz hamt sana mahsustur. Nimet de senindir, mülk de senin. Senin hiçbir ortağın yoktur.” Artık mümin hac mevsiminde ve sonrasında namaz, oruç, zekât, emanet, dürüstlük, adalet, ahlâk, samimiyet ve çalışmak dahil her alanda ve her zaman “Emrine hazırım Allahım” diyecek bir kıvama ve iman olgunluğuna kavuşmuştur.

2- Kâbe; hac ibadetinin yapıldığı mekânların merkezi ve kalbidir. Gerçi Yüce Allah mekandan münezzehtir. Ancak Kâbe için “Evim” demek suretiyle onun değerine ve kutsiyetine dikkat çekmiştir: “Allah Kâbe’yi, o saygıya lâyık evi, insanlar için bir dayanak yaptı.” (Maide, 97) “Orada apaçık nişaneler, (ayrıca) İbrahim’in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur...” (Al-i İmran, 97) İşte bu manevî kıymet ve şerefinden dolayı Kâbe’nin çevresi bile (Harem) koruma altına alınmıştır. Kâbe ve çevresi için getirilen bu uygulama bir anlamda çevredeki bütün ilişkilerin Allah’ın emir ve yasaklarına saygı esasına göre düzenlendiğini, başta insan olmak üzere ağaç ve bitki örtüsünden canlılara kadar bölgedeki bütün varlıkların ilâhî koruma altına alındığını göstermektedir. Diğer taraftan Kâbe yeryüzündeki bütün Müslümanların kıblesi olması hasebiyle bir anlamda inananları “ayne’l-yakin” mertebesine ulaştırarak bir nokta etrafında buluşmalarını sağlamaktadır. Diğer bir ifade ile bu mekan ve heyecan sanki Hz. Peygamber (s.a.s.)’in, “ihsan” kavramını tanımlarken; “Allah’a sanki O’nu görüyorsun gibi iman etmelidir. Şüphe yok ki her ne kadar sen O’nu görmesen de O seni görür.” dediği bir duyarlılığı ve sorumluluğu hatırlatmaktadır. (Müslim, İman, 1, Hadis No: 5)

3- Tavaf; hac ibadetine üzerimizde iz bırakan eylemlerden biri de “tavaf” tır. Sözlükte; bir şeyin etrafında dönmek ve dolaşmak anlamına gelen tavaf, dinî yönden ise “Hacerü’l-Esved”in hizasından başlayarak Kâbe’nin etrafında yedi defa dönmek demektir. Çünkü Yüce Allah, insanlar arasında hacı ilân etmeyi emrederken gerek yaya olarak, gerekse nice uzak yerlerden yorgun ve argın develer üzerinde gelen müminlerin Kâbe’yi tavaf etmek suretiyle manevî kirlerini gidermeyi önermektedir: “Sonra kirlerini gidersinler; adaklarını yerine getirsinler ve o “Eski Ev’i” (Kâbe’yi) tavaf etsinler.” (Hac, 29) Böylece mümin; Kâbe’nin etrafında oluşan insan seli içinde bir damla su gibi yörüngedeki yerini alarak tevhidin, teslimiyetin, itaatın ve ilâhî rızanın doruk noktasına ulaşmaktadır.

4- Sa’y; sözlükte koşmak ve hızlı yürümek anlamına gelmekte olup tavaf gibi hac ve umrenin ortak eylemlerinden biridir. Bir gayret ve arayış heyecanı ile yerine getirilen bu görevin aslı, Hz. Hacer’in henüz küçük yaşta olan oğlu Hz. İsmail için su ararken, ıssız mekânda iki tepeliğin arasında korku ve ümit dolu koşuşturmasını canlandırmaktadır. Bu işlem; dinî yönden Kâbe’nin doğu kısmında yer alan iki tepelik arasında Safa’dan başlayarak Merve’ye dört gidiş, Merve’den Safa’ya üç dönüşle tamamlanmaktadır. İslâm’dan önceki cahiliye döneminde burada iki put vardı. İslâm’ın gelmesiyle bu putlar kaldırılmıştır. Ancak bazılarının gönüllerinde şüphe izi olabilirdi. Kur’an-ı Kerim bu tereddüdü tamamen ortadan kaldırdığını bildirmiştir: “Şüphe yok ki, Safa ile Merve Allah’ın koyduğu nişanlardandır. Her kim Beytullah’ı ziyaret eder veya umre yaparsa onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur. Her kim gönüllü olarak bir iyilik yaparsa şüphesiz Allah kabul eder ve (yapılanı) hakkıyla bilir.” (Bakara, 158)

5- Arafat; hac ibadetinin en kıymetli ânıdır. Daha doğrusu zirvesidir. Kelime olarak; bilme, anlama, tanıma veya güzel koku gibi manalara gelen bu anlamlı gün, hac ibadeti açısından rahmetin tecellî ettiği en bereketli bir gündür. Diğer bir ifade ile mahşerden bir tablodur. İnsanların toplandığı, ellerini semaya kaldırdığı, aziz ve rahim olan Allah'tan af istedikleri bir mekândır. Sevgili peygamberimiz (s.a.s.) belirli zaman dilimlerinde yapılan ve çeşitli mekânlarda tamamlanması gereken bu zor ibadeti; "Hac Arafat'tır" şeklinde özetlemişlerdir. (İbn Mace, Mensik, 57) Kur'an-ı Kerim de hacıların Arafat anını Müzdelife'ye intikallerini, Meş'ari Haram'da Allah'ı nasıl anmaları gerektiğini adım adım ve nefes nefese izleyerek şöyle anlatmaktadır: "Arafat'tan ayrılıp akın ettiğinizde "Meş'ari Haram'da" Allah'ı zikredin ve O'nu size gösterdiği şekilde anın. Şüphesiz ki daha önce yanlış gidenlerden idiniz. Sonra insanların (sel gibi) aktığı yerden siz de akın. Allah'tan mağfiret isteyin. Çünkü Allah affedicidir ve esirgeyicidir. Hac ibadetlerinizi bitirince, babalarınızı andığınız gibi, hatta ondan daha kuvvetli bir şekilde Allah'ı anın..." (Bakara, 198-200)

6- Dua; âdeta haccın azığı, suyu ve meyvesidir. Mümin her fırsatta manevî gıdasını ondan almaktadır. Yola çıkarken, vasıtaya binerken, ihramı giyerken ve Mekke'ye yaklaştığında Allah'a dua ile yalvarmaktadır. İlk heyecanla Mescid-i Haram'a girerken, Kâbe'yi görünce, tavafa başlayınca ve zemzem içmeyi arzu edince yine dua ve gözyaşı ön plâna çıkmaktadır. Kısaca dua; mevsim boyunca hac ile ilgili her eylemin başında ve sonunda en büyük moral ve teselli kaynağı olmaktadır. Çeşitli kaynaklarda yer alan bu duaların ortak bir özelliği ise; Allah'a eş ve ortak koşmanın kınanması, tevhit inancının öncelenmesi, O'nun rahmetine ve affına vurgu yapılması, tek kudret sahibi olduğuna işaret eden isim ve sıfatlarla bolca anılmasıdır. Bu hususu özetleyen telbiyeyi ve anlamını daha önce vermiştik. Şimdi ise her tavafın başında okunması teamül haline gelen şu duayı ve anlamını birlikte görelim:

"Allahım! Sana inanarak, kitabını tasdik ederek, Sana verdiğim sözü tutarak ve peygamberin sünnetine uyarak işte buradayım. Allah her türlü eksiklikten uzaktır. Hamt Allah'a mahsustur. Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Allah büyüktür. Bütün güç ve kuvvet, şanı yüce olan Allah'a aittir."

Safa ve Merve arasındaki yürüyüşte ise her defasında şu duanın okunması uygun görülmüştür: "Allah büyüktür. Allah büyüktür. Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Allah büyüktür. Hamt Allah'a mahsustur. Allah yücedir. Her türlü hamt ve övgü O'na mahsustur. Şanı yüce olan Allah'ı akşam sabah övgüyle anar ve O'nu bütün eksikliklerden uzak görürüm... Hayat veren de, hayata son veren de O'dur. Hayır, ancak O'nun elindedir. O, her şeye gücü yetendir." (Kutsal İklimde Dua, s. 72)

Söz buraya kadar gelmişken haccın en heyecanlı bölümü olan vakfe duasından da birkaç cümle buraya alalım: "Rabbimiz! Bizi Sana teslim olanlardan eyle. Neslimizden de Sana teslim olmuş bir ümmet lutfeyle. Bize hacla ilgili vazifelerimizi göster. Tövbelerimizi kabul et. Şüphesiz tövbeleri çok kabul eden ve çok merhametli olan Sensin. Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi saptırma, bize rahmetinden ver. Şüphesiz Sen çok bağışlayansın. Rabbimiz! Yalnız Sana tevekkül ediyor ve yalnız Sana yöneliyoruz. Dönüş de ancak Sanadır." (Kutsal İklimde Dua, s. 122)

Evet, yukarıda da açıklandığı gibi hac; ruhu, bedeni ve hayatı kuşatan bir ibadettir. Kişiyi inanç, ibadet, ahlâk ve diğer sosyal ilişkiler yönünden eğiterek disipline etmektedir. Bize; İslâm'ın üzerinde doğup geliştiği kültür ve vahiy şuuru ile yüklü mekânları ziyaret etme ve üzerinde düşünme fırsatını vermektedir. Dünyanın dört bir yanından gelen mahşeri topluluk; "Bütün müminler kardeştir" (Hucurat, 10) örneği canlı olarak yaşamaktadır. Bu nedenle dışardan haccın uygulamasına bakıldığında sembolik davranışlar şeklinde görünen bölümlerin her birinin ayrı bir anlamı ve bilinçlendiren bir

özelliği vardır. Bu özelliklere ve hikmetlere nüfuz edenler; hatalarından arınarak hayata yeni bir canlılık ve şuurla dönmetedirler. Böylece hac; kişinin hayatında kalıcı izler bırakan yeni ve ümit dolu bir dönüm ve diriliş noktası olmaktadır. Nitekim Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) de şöyle buyurmuşlardır: “Kim Allah için hacceder de kötü söz ve davranışlardan ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsa, annesinin onu doğurduğu günkü gibi (günahlardan arınmış olarak hacdan) döner.” (Buhari, Hac, 4, 1141)